

33. CONFIGURACIÓ DE LA PARRÒQUIA

Geografia humana

Si preguntem sobre la configuració del municipi de Binissalem, 'Per què és així?', cap resposta no salta a la vista. Condicions com l'aigua, l'accessibilitat, la xarxa de camins i, potser, la proximitat d'un centre urbà més desenvolupat com era Inca, han estat rellevants. Per demostrar com el projecte encertera presentem l'evidència d'un document de l'arxiu històric de l'ajuntament de Binissalem, el *Llibre de la Cúria Reial* de l'any 1398: tres-cents trenta-vuit fulls d'edictes de les autoritats locals i comunicacions a l'administració de Ciutat emeses en un sol any de la baixa edat mitjana. Binissalem era petit en extensió i no podia ostentar singularitats, però no es pot dubtar que fou un èxit.

Una altra qüestió és sobre els criteris que es tenien en compte quan es delimitava una parròquia vers el 1232 a 1234. La parròquia establia la base del municipi, però no sabem res del procés de la seva delimitació: si eren més importants l'extensió i mides o les característiques geogràfiques, elements com camins i fonts, o els propietaris i els nuclis existents, o l'accessibilitat? La veritat és que no en tenim idea. A l'inici de la nostra història, no coneixem res dels tècnics, si n'hi havia. Foren religiosos, frares en general, que feien el treball, mentre de pobladors n'hi havia ben pocs. A Canarossa tan sols hi havia nomenats els primers propietaris. La repartició de terres havia començat l'any 1231.

Els cronistes de l'església mallorquina no han pogut fer més que lamentar la manca de documents contemporanis. Parlant de les primers parròquies, el paborde Terrassa, diligentíssim cronista de l'església mallorquina, escrivent al segle XVIII, diu: *"Pero ninguna noticia tenemos de sus instituciones, ni Dotaciones ni en que calendario ni año se hizo: bien pero se puede [...] haber sucedido dentro de breves años después de la Conquista, y en tiempo del primer obispo o antes"* (1775/95 tom 1).

Una suposada reunió entre Sant Francesc i Sant Dominic, fundadors dels dos ordes de frares més prominents a l'època de la conquesta de Mallorca. Els frares arribaren als anys 1230-31 i tradicionalment havien configurat les primeres parròquies. És un fresc del pintor italià Benozzo Gozzoli de devers el 1352. [Fig. 240]

Miniatura que tracta l'edificació de la torre de Babel o, potser, d'una catedral del S.XIV. El pintor imagina que Déu mateix i els seus àngels controlaven l'obra. [Fig. 241]

Les primeres propietats

Hem identificat uns vint-i-cinc o trenta noms d'alqueries, rafals o possessions d'un nombre probable de quaranta o més unitats àrabs que existien a l'àrea parroquial abans de la conquesta. (Vegeu el mapa a la pàgina 40). No és gens fàcil ubicar-les, tan sols sabent els seus noms històrics dins l'espai de "el Raiquer", nom de la nostra zona que data des de l'època medieval; geogràficament heterogènia i caracteritzada per una concentració extraordinària d'assentaments.

Ramon Rosselló Vaquer i Onofre Vaquer Bennasar remarquen aquest fet quan diuen: "En els traspassos de propietats del segle XIII, n'hem trobam del districte de Canarrossa, però de vegades no podem precisar de quin terme municipal es tracta" (Sencelles, p. 26). Per exemple, els fixen la següent propietat o propietats a Sencelles:

"El 1242 Ferrer Ribera compra 4 jovades i mitja de terra en el rafal Azuella, terme de Canarrossa, per preu de 40 sous malgoresos. Confronta amb terres d'Arnau Santacília." i "Ferrer de Gallifa estableix a Pere Arbert 4 jovades i mitja que té en el rafal Azuella per mitja tasca dels fruits, pa, vi, cànem i oli" (Sencelles, p. 27).

Parlem aquí d'una bona extensió de terra; 9 jovades són 108 hectàrees o 144 quarterades. Hi havia algunes alqueries amb noms força similars a "Azuella", a la parròquia de Rubines com a Sencelles. Arnau Santacília fixava la seva residència a Costitx, part de Sencelles, però tenia propietats a Rubines, més tard Binissalem, a la vall d'Almadrà i a Alaró també. El nom Gallifa o Galifa va ser estès arreu a la comarca, i Pere Arbert o Albert, pel que sabem, concentrava els seus interessos a Binissalem, Tofla i Lloseta; tret que fos Pere Albert de Tarragona, un porcioner d'Inca.

A la parròquia de Rubines, moltes unitats territorials musulmanes s'havien distorsionat durant el repartiment; les seves terres dividides i recombinades per fer extensions més convenientes als conqueridors. Alguns noms no els podem ubicar, com Benicurch o Benicuisovo, i d'altres, diu Joan Josep Amengual: "El torrente de los siglos se ha llevado el nombre de otros rahals y al-carrias..." (2004, p. 4/62).

El rei David tocant campanes petites. [Fig. 242]

Els fidels escoltaven el sermó d'un arquebisbe a l'any 1399, a la seu de Canterbury. El fet que estiguin asseguts suggereix que la prèdica fou llarga. Es tracta d'una butlla papal, vegen el segell penjat al document. [Fig. 243]

Comencem a la part més alta...

De les quasi trenta propietats que podem ubicar provisionalment a la parròquia, cinc d'elles: Moltarix, una part de Morneta i de Lloseta, tot s'Estorell, a més de 'La Torre', ocupaven la part més alta vers el nord-oest, però sense ocupar tot aquest territori. Provisionalment podem sumar Tofla, que més tard s'ajuntà a Alaró. Foren terres de cavallers als segles XIII i XIV. Tenint accés a les seves escriptures, podem parlar amb més seguretat que en altres casos, encara que no localitzar-les exactament. Tenien recursos d'aigua, protecció dels vents del nord i l'exposició al sud-est. Els pendents forts d'aquí podien ser el motiu per fer-ne unitats més grans, ja que tan sols una part de la seva extensió era útil. El caràcter d'aquest territori sembla hostil a l'agricultura. Això no obstant, l'àrea fou altament apreciada, i

amb el cultiu de l'oliva, fins i tot els pendents resultaven rendibles

Vegeu la descripció d'una part de l'alqueria de Tofla el 1231: "19 novembre.- [...] dues jovades de terra i vinya situades a l'alqueria Tofla, terme de Canarrossa, i són entre dues muntanyes per on discorren les aigües fins als camins d'Estorell i Morneta" (RRV2, p.7).

Està datat a l'inici del repartiment.

...i baixam vers el sud...

A Alcudieta, Lloseta i Rubines hi havia una mescla de pendents més suaus i terra quasi plana. Una gran part de Lloseta i quelcom de Morneta es caracteritzen així. Davallant al sud-est es troba l'alqueria de Benisalem i l'alqueria d'Alexandria. En aquest cinturó que corre de nord-oest a sud-est hi havia la màxima concentració de camins i assentaments; aquí es va formar

Monges i frares cantant un rèquiem a França. Vegeu que el rector celebrant porta ulleres, una novetat del segle XIII. Foren de l'estil *pince-nez*. [Fig. 244]

la part urbana del municipi, exceptuant el nucli de Biniagol, tres quilòmetres i mig al sud. Passam d'Inca per Lloseta del cavaller Togores, a "la comarca de Rubines", com diu J. M. Quadrado, (1850, p. 531) i a "la comarca de Benisalem". Tan sols al segle XIV podem parlar d'una vila.

Els estudis d'Àngel Poveda (citat al Còdex Català de Ricard Soto, 1984, p. 26) referent a l'època musulmana, "desvetllen una societat rural dispersa en nuclis de tamany mig (les alqueries) d'unes 7,5 jovades = 85,2 Hes. Aquestes predominen per tot arreu de l'illa, llevat dels ravalers de Ciutat i el juz de Sineu-Petra [...]".

A la nostra parròquia moltes unitats foren més grans i reflectien la transició entre muntanya i pla.

Àngel Poveda, en un article, diu "[...] es pot concloure que els agrimensors del Repartiment van assignar les superfícies de cadascuna de les alqueries i dels ravalers, sense excloure'n els intersticis que, molt

sovint hi havia entre els assentaments. Tampoc no se n'adonaren en alguns casos, que hi havia àrees d'ocupació comunes, compartides per dos o més assentaments, com ara, entre alqueries i ravalers" (1994, p. 287).

Al terreny proper de l'actual carretera, és clar que els nuclis de població estaven prop l'un de l'altre ja a l'època àrab i continuava essent així a l'era cristiana, distant entre ells un màxim d'un quilòmetre i mig.

...fins a la part plana de la parròquia

Travessant la carretera de Ciutat a Inca és com entrar en una terra incògnita; les indicacions que tenim de l'època medieval són tan magres que no podem dir res de

Hildegard de Bingen (1098- 1179) fou una erudita, una de les persones més brillants de l'època medieval i naturalment seguí una carrera a l'església. Una abadessa benedictina, filòsofa, escriptora mística i compositora prolífica, tenia una vida inusual per una dona; viatjava molt i donava conferències. Aquí, porta la creu del seu ofici mentre instrueix les seves monjes. [Fig. 245]

Heloïsa i Abelard, estudiant i mestre, són més famosos com a amants que com a filòsofs preeminents del segle XII. Això no obstant, Pere Abelard, 1079-1142, proposa una interpretació lògica de la Bíblia, resumit com "A través del dubte, arribem a inquirir; inquirint, arribem a la veritat" (Viquipèdia); radical a l'extrem en un moment quan la fe cega triomfava en totes les àrees de la vida humana. Heloïsa, 1101- 1164, monja i separada del seu marit, Abelard, reflexionava a les seves cartes sobre la vida i el paper de la dona des d'un punt de vista igualment obert. [Fig. 246]

com era amb seguretat. La manca de fites conegudes com de nuclis ens dificulta entendre la disposició espacial. S'aprecia la importància dels assentaments humans per donar forma al territori; sense identificar algun grupet d'habitatges podria ser impossible orientar-se. Aquí trobam l'alqueria de Juan Des-vilar, son Agulló, Alhazin, Beniacti, Carroba i Huatiron entre altres. Les alqueries d'Ascella i Biniagol, de Benialicay i l'alqueria de Berenguer Roig havien d'ocupar la zona més al sud del terme, alineat aproximadament al llarg del camí de Muro.

Encara que en aquesta part: el nord-est del municipi hi havia el límit entre dos districtes i dues porcions, no sabem per exemple, on acabava Inca i començava Binissalem durant l'època que tractem.

De manera semblant, els límits al sud probablement també estigueren poc definits entre Sencelles i Binissalem. Dues cavalleries de Binissalem tenien alqueries a Sencelles: Biniali de la cavalleria Togores i Benifauell de na Bauçana. Les dames de Jonqueres no en tenien tan sols una, tenien diverses alqueries i altres propietats a Sencelles: Benialmara, castell d'Amós i Beniafle, per exemple. Algunes d'aquestes propietats tingudes en domini directe limitaven o es mesclaven amb alqueries de Binissalem.

Per què hi havia tanta imprecisió?

L'historiador Pau Cateura (*En la España medieval*, 1997) proporciona detalls que podrien ser rellevants per explicar la falta de precisió. Ell explica que "en el interior de la isla [...] todavía en 1245 había un número considerable de explotaciones vacantes" (1997, p.84) i, "tanto en la ciudad com en las villas o alquerías del interior quedaron bolsas de bienes inmobiliarios sin repartir" (1997, p. 82). Al mateix article, explica també que quan els anys de l'infant Pere de Portugal com a *dominus* de Mallorca acabaren d'una manera abrupta el 1244, això causà una dislocació d'algunes propietats i disposicions territorials. L'infant tenia propietats a Inca, però cap a Binissalem de la qual tinguem notícia.

Inevitablement es necessitaven dècades i no anys, per desemmullar la confusió que resultà d'un repartiment fet massa ràpid i sense un perfecte coneixement del territori. Un resultat és que no sempre coincidissin les fites de la parròquia amb les del municipi,

Aquí, dos monjos canonges fan la presentació del seu *Guta-Sintram Còdi*, del qual ella era l'autora i ell l'il·lustrador. Una col·laboració literària entre dona i home no era freqüent el 1154, però l'orde canonges regulars de Sant Agustí no fou com els altres. Les comunitats gaudien d'una autonomia excepcional al segle XII, combinant l'ofici sacerdotal i una vida apostòlica que ens fa pensar en el moviment beguï laic.[Fig. 247]

i això afectà a diversos pobles. Tan aviat com l'any 1265, en un document del primer bisbe, Ramon de Torrelles, es pot llegir “en el terme de Montuèria a la parròquia de Lucmaior” (Bisbe, p. 131).

El pont d'Inca

Un punt geogràfic entre dues jurisdiccions era “el pont anomenat d'Inca”; del qual tenim notícia el 1341 quan, “els obrers que fan el pont [...] no volen continuar l'obra si no cobren els jornals com cobraven abans del canvi de la moneda mallorquina” (RRV2, p. 12).

Aquest no tenia res a veure amb el Pont d'Inca que coneixem prop de Ciutat. Pensem que estigué ubicat al pas sobre el torrent d'Almadrà on s'ajunten avui els termes de Binissalem i Lloseta. Jaume Capó cita un establiment un segle abans, probablement l'any 1241, “de la porció de don Arnau [Togores], un tros de terra que està vora el pont d'Inca i confronta amb l'honor de Berenguer Palou, amb el camí d'Inca i amb l'honor de don Arnau” (Capó, vol. I, p. 104).

Llabrés i Rosselló semblen tenir una altra idea i ubiquen el pont quasi al centre urbà d'Inca, però a la vista de les citacions esmentades, no hi podem estar d'acord. Es pensaven que les forques d'Inca foren erigides “al

pont d'Inca que era situat a l'entrada de la vila, en el camí que sortia cap a Ciutat, probablement sobre el torrent que creuava el carrer de Mallorca” (1998, p. 168-69). Per la nostra banda, i de fonts històriques binissalemeres, tenim notícies de les forques erigides al rafal Garcés,* que és contigu al torrent d'Almadrà. Possiblement hi havia més d'un ‘pont d'Inca’ i forques ubicades a prop de dos d'ells.

Aquest ha estat un pas ràpid pel territori de la parròquia i més tard municipi. A l'annex, “Les alqueries i rafals” i la seva transformació en mans dels cristians, tractem d'una en una totes les unitats geogràfiques que hem pogut identificar amb el nom de persones o llocs d'ubicació, encara que els resultats quasi sempre són provisionals.

(*) RRV2, p.42: “1437 [...] fos penjat a les forques de rafal Garcés [...]”.

FONTS CITADES

- _G.Terrassa Pons, *Relación de los Obispos de Mallorca*, Ms. 73-1, Arxiu Municipal de Palma, Son Bordils, 1775-1795 Sencelles
- _RRV2
- _Onofre Rullan, *La Construcció Territorial de Mallorca*, 2002
- _Joan Josep Amengual, *Apuntes sobre el origen é Historia de la villa de Binissalem*, re-edició de 2004 al càrrec de Valentí Valenciano López i Pere Fullana Puigserver, Robinària
- _Àngel Poveda, citat al *Còdex Català del Repartiment de Mallorca* de Ricard Soto, 1984
- _J.M. Quadrado, *Historia de la Conquista de Mallorca*, 1850
- _Àngel Poveda, “Assaig de construcció d'un model aplicable als assentaments de Mayûrqa”, *Afers 18*, 1994
- _Pau Cateura Bennàsser, “Las cuentas de la colonización feudal (Mallorca 1231-1245)” *En la España Medieval* – vol. 20, 1997, <http://revistas.ucm.es>
- _Jaume Capó, *Historia de Lloseta*, vol. 1, 1985
- _Llabrés i Rosselló, *Inca en la història, 1229-1349*, 1998

FIGURES CREANT BINISALEM. CAPÍTOL 33

- [240] Benozzo Gozzoli, detall del Fresc no. 4, Apsidal Chapel (1452), església de Sant Francesc, Montefalco, Itàlia
- [241] Guiard des Moulins o Petrus Conestor, *Grande Bible Historial* (1372) França, la còpia guardat al National Library of the Netherlands, Den Haag
- [242] Tocant campanes, Psalter frances (1240) CCC MS 628, fol. 98r <https://theparkerlibrary.files.wordpress.com/2013/02/february-image1.jpg>
- [243] L'arquebisbe Arundel al Seu de Canterbury, l'any 1399, Anglaterra, Ms Harley 1319, f. 12, The British Library
- [244] *Book of Hours, Use of Paris* (1450-60) Anglaterra, MS Harley 2971, F.109v, The British Library
- [245] Hildegarda de Bingen, Alemanya (segle XII) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hildegard_of_bingen_and_nuns.jpg
- [246] ‘Abelardo’ (octubre, 2011) de “Le Reti di Dedalus, rivista online del sindacato nazionale scrittori”, Itàlia, retididaldalus, consulta de novembre 12, 2015
- [247] Foto de Claude Truong-Ngoc-Wikimedia Commons, *Codex Guta-Sintram* (1154) Marbach, Bibliothèque du Grand Séminaire de Strasbourg

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.